

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE GİRİŞİNİN DİN BOYUTU

(SEMPOZYUM)

17 - 19 Eylül 2001

DÜZENLEYEN

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI İŞBİRLİĞİ
İLE
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

ANKARA - 2003

TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİNE GİRİŞ SÜRECİNDE DİN VE KÜLTÜREL ÇATIŞMA SORUNU

Adem Efe*

Giriş

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne giriş süreci 160 kusur yıl öncesine kadar dayandırılabilir. Bugünkü anlamıyla olmasa bile Osmanlı İmparatorluğu, 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ve sonrası gelişmelerle yeni bir medeniyet dairesine dahil olmak için uğraşlar veriyordu.

Tanzimat Fermanı, önceki ıslahat çabalarının aksine topyekün reformların uygulandığı tarihsel sürecin başlangıcıdır. Ferman'a göre Osmanlı İmparatorluğu 150 yıldan beri bir çöküş içerisinde. Bu halden kurtulmanın yegane çaresi, İmparatorluğu bir dünya devleti haline getirmiş olan amil neyse onları yeniden ihya etmektir. Yani Kanunî dönemindeki esaslara göre hareket etmektir. Bunun yanı sıra "yeni" kanun ve düzenlemeler de acilen yapılmalıdır.

Ferman'da, Devlet'in, kudretli günlerinde uygulamış olduğu usullere dönüş tavsiye ediliyorsa da fiiliyatta daha çok Batılı tarzda "yeni" kanun ve düzenlemelerin yer aldığı görülecektir. Çünkü Mustafa Reşit Paşa, İmparatorluğun, içinde bulunduğu sıkıntılardan kurtulabilmesi için Batı uygarlığına ve Avrupa müşterek hukukuna katılmak gerektiğine inanıyordu.¹ Bir başka ifadeyle M. Reşit Paşa, Osmanlı İmparatorluğunun reformlar kanalıyla modernleşmesini sağlamak için, Avrupa'nın destek ve himayesini temin etmek amacındaydı. Çünkü Paşa'ya göre, Avrupa medeniyeti olmadan, iç ve dış sıkıntılar çözülemezdi.² Bu kanaatte olan Paşa, bu konuda şunları söylemektedir:

"Biz medeniyetsiz hiçbir şey olamayız. O medeniyet de, sadece Avrupa'dan bize gelir..."³ İşte böyle bir inanç taşıyan Tanzimat adamları, Osmanlı-Türkiye'sinin kültürel ve zihniyet yapısının değişmesi için bir takım girişimler başlatmışlardır. Tanpınar'ın dediği gibi Tanzimat'la birlikte Osmanlı İmparatorluğu, asırlarca içinde yaşadığı bir medeniyet dairesinden çıkarak, çoğu zaman mücadele halinde bulunduğu başka bir medeniyetin dairesine girdiğini ilan ediyor, onun değerlerini açıkça kabul ediyordu.⁴ Bu konuda farklı değerlendirmeler yapılmakla birlikte bilinen bir

* Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Araştırma Görevlisi.

¹ Tarkan Zafer Tunaya, *Türkiye'nin Siyasî Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, Arba Yay., İstanbul 1996, s. 33.

² Bilal Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yay., İstanbul 1992, s. 124; Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev.: Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1996, s. 124.

³ Bayram Kodaman, "Mustafa Reşit Paşa'nın Paris Sefirlikleri Esnasında Takip Ettiği Genel Politikası", *Mustafa Reşit Paşa ve Dönemi Semineri (Bildiriler)*, 13-14 Mart 1985, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1985, s. 73.

⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, 7. Baskı, İstanbul 1988, s. 129; Kamuran Birand, "Türk Düşüncesinde Avrupalılaşma Hareketleri", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl:1957, C. VI, S. I-IV, Ankara 1959, s. 96-102.

gerçektir ki Tanzimat ve ardından gelen Islahat Ferman'ı, Osmanlı zihniyet dünyasında dönüşümlerin, kırılmaların yaşandığı bir dönemeci teşkil etmektedir.⁵

Beraberinde yukarıda bahsettiğimiz kültürel değişimleri de getiren bu değişim ya da değiştirme projeleri, hazırlıklı, planlı olarak ve alt yapısı hazır bir topluma göre ayarlanmış değildi.⁶ Russel'in deyişiyle "Batıda teori tatbikatı takip eder, Doğuda ise bütün tatbikatın teoriden çıkarılmasına çalışılır."⁷ Bu şekil hareket tarzını sadece Osmanlı-Türk Batılılaşma hareketlerinde değil, Batılılaşma sürecine giren çoğu toplumların özelliği olarak kabul edebiliriz. İhtimaldir ki, Osmanlı modernleştiricileri öncelikle, Devletin bekası ve kurtarılması hususunda pragmatik çareler düşündükleri için model toplum ile izleyici toplum arasındaki doku farklarını dikkate alacak zamanları yoktu ya da bu olguyu ihmal etmişlerdi. Ya da Batılı olmaktan başka çareleri yoktu. Bu şekilde tezahur eden Batılılaşma çabaları M. Reşit Paşa ile ivme kazanmış ve onun takipçileri olan Ali ve Fuat Paşa'lar devrinde aşırılaşarak hemen her alanda görülmeye başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşma sürecine girmesinden bu yana devlet adamları ve özellikle seçkinlerin kendilerine attıkları misyon "toplum mühendisliği" olmuştur. Böyle bir misyonla tebarüz eden seçkinler, çözüm için gördükleri Batılılaşmayı, Batı'da ne varsa olduğu gibi almak şeklinde anlamış; ithal edilen kurumlarla Batı gibi olunacağını var saymışlardır.⁸ Bu anlamda Tanzimat'la başlayan modernleşme/Batılılaşma olgusu, Batılı kültürel modelin de aktarılması anlamını taşımaktadır. Batı, Aydınlanma çağının fikirleri ve sanayi uygarlığı ile modernliğin belirleyiciliğini ve liderliğini üstlendikçe, Doğu toplumları ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu iktidarsızlaşmış ve kendi modellerini Batı tipi modellerle değiştirme yoluna gitmişlerdir.⁹ Kendi modernliklerini üretemeyen toplumlar gibi Osmanlı Devleti de, Batılılaşma hareketlerinden dolayı bir tür "kültürel şizofreni"¹⁰ yaşamıştır.

Bazılarına göre Tanzimat döneminin en belirleyici özelliği toplumsal ve kültürel yapımızda düalist bir yapılanmanın görülmesidir.¹¹ Böylesi bir kültür ikileşmesinin yaşanmasının yanı sıra, geleneksel bir toplum iken birden bire Batılı toplum olma

⁵ Bu dönemde ortaya çıkan toplumsal ve kültürel değişimler hakkında daha geniş bilgi için bakınız, Mümtaz Turhan, *Kültür Değişimleri*, M. Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 1987, s. 169-183; Orhan Türkdoğan, *Değişme Kültür ve Sosyal Çözümle*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 86.

⁶ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1990, s. 64.

⁷ Nakleden Erol Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 1992, s. 47.

⁸ Ali Yaşar Sarıbay, *Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam*, İletişim Yay., İstanbul 1994, s. 167-168.

⁹ Nilüfer Göle, *Modern Mahrem*, Metis Yay., İstanbul 1991, s. 13.

¹⁰ Daryush Shayegan'a ait olan bu adlandırma için bakınız. D. Shayegan, *Yaralı Bilinç*, Çev.: Haldun Bayrı, Metis Yay., İstanbul 1993.

¹¹ Tanpınar, s. 136; Sina Akşin, "Osmanlı-Türk Toplumundaki Sınıf Yapısı Üzerine Bir Deneme", *Toplum ve Bilim*, Yaz 1997, S. 2, s. 31-36; Muzaffer Sencer, "Tanzimat'a Kadar Osmanlı Yönetim Sistemi", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 17, S. 2, Haziran 1984, Ankara, Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını, s. 21-44; Ünver Günay, "Türk Toplumunu Değişim, Din, Kültür ve Medeniyet", *Türk Yurdu*, Mart-Nisan 1998, C. 18, S. 127-128, s. 16-21.

sürecine giren Osmanlı toplumsal yapısında kültür çatışmalarının görülmesi tabii bir olgudur.¹² Bu minval toplumsal ve kültürel hayattaki sosyal ve kültürel ikicilik ve çatışma aynı zamanda iki farklı toplumsal ve kültürel kimlik tasarısından kaynaklanıyordu. Toplumsal ve siyasal tarihimiz bu farklı kimlik tasarıları ve onların temsilcileri arasındaki mücadelelerle doludur dersek abartma yapmış olmayız.

Böyle bir girişten sonra tebliğimizin asıl konusu olan kimlik tartışmaları ve günümüze yansımaları ile kimlik tartışmalarında dinin yeri ve kültürel çatışma sorununu ele alacağız.

Avrupa Kültürel Kimliği

Batı kendi kimliğini tanımlarken birtakım ölçütler geliştirmiş, toplumları ve kültürleri buna göre sınıflamıştır. Bunlardan biri kaynağını Auguste Comte'dan alan ve oldukça tartışmalı kurama göre yapılan tasniftir. Buna göre Batı Avrupa'nın gelişmiş sanayi toplumları, örnek bir niteliğe sahiptir ve bütün insanlığın toplumu haline gelecektir. Gelişmek isteyen bütün toplumlar öncelikle Batı'nın yolunu takip edeceklerdir.¹³ Buna göre iki tür toplum vardır. Bunlardan birinci tür toplumlar sanayileşmiş, ilerlemiş olan Batı toplumları ki, insanlık için model toplumlar olarak nitelendirilmektedir. İkinci tür toplumlar ise modernleşmiş Batı'nın dışında kalan, gelişmeleri, modernleşmeleri için mutlaka Batı'yı taklit ve takip etmek zorunda olan, izleyici toplumlardır. Bu anlamda Türkiye, ilk modernleşen ülkelerden olmadığı için tabiatıyla izleyici toplumlar kategorisine girmektedir. Batı merkezli bir yaklaşım olan bu tür kategorilere ayırma tarzı Batı modernizminin ortaya çıkardığı kalıplardan biridir. Diğeri ise "Biz" ve "Öteki" diye ikiye ayrılıp, kimlik belirlemeye yarayan sınıflama şeklidir. Avrupa'nın uzun bir tarihsel süreç zarfında geliştirdiği "öteki" kavramı önceleri dinî ve siyasî, ardından da ekonomik alanda Avrupamerkezciliği yaygınlaştırmak için kullanılabilir hale gelmiştir.¹⁴ O halde bir zamanlar Avrupa ve öteki kimliğini belirlemede büyük önemi haiz olan din nerede durmaktadır?

Edgar Morin'e göre Avrupa'nın kökeninde özgün bir ilke yoktur. Eski Yunan ve Latin uygarlıkları ve onların temelindeki ilkeler, Avrupa'nın kenarına aittir ve Avrupa'dan daha eskidirler. Hıristiyanlık ilkesi ise Asya'dan gelmiştir ve Avrupa'da yayılabilmesi ancak bininci yılın sonunda mümkün olmuştur.¹⁵ Buna göre Avrupa'yı tanımlamak için belli bir kıstas yoktur. Dolayısıyla kendisi de çoğulcu ve çelişkili olan Avrupa Birliği'ni, halklar, kültürler, sınıflar ve devletler arasındaki karşılıklı ilişkiler oluşturmuştur.¹⁶

Ortaçağda Hıristiyanlık kendi içinde erittiği Yahudi, Yunan ve Latin unsurların

¹² Bkz. Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2000, s. 338-343.

¹³ Raymond Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, Çev.:Korkmaz Alemdar, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1989, s. 65.

¹⁴ Necdet Subaşı, "Öteki'nin İnsan Hakları", *İslamiyât*, C. 2, S. 2, Nisan-Haziran 1999, s. 85-96.

¹⁵ Edgar Morin, *Avrupa'yı Düşünmek*, Çev.:Şirin Tekeli, Afa Yay., İstanbul 1988, s. 33.

¹⁶ Veysel Bozkurt, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Alfa Yay., İstanbul 1997, s. 15.

hepsini içermekteydi. Bu çağda Hıristiyan düşüncesine göre akıl ile iman çatışmıyor aksine birbirini destekliyordu.¹⁷ Öyle ki bu çağda Hıristiyanlık ile Avrupa eşdeğer olarak görülüyordu.¹⁸ Fakat 17. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ve özellikle Rönesans ve Reform hareketleri, Aydınlanma ve modernleşme faaliyetleri ve ulus devletlerin ortaya çıkmasından sonra Hıristiyanlık ile modern Batı dünyası Batı'nın lehine olmak üzere birbirinden ayrılmaya başladı. Bu ayrıma rağmen Gardet'nin dediği gibi ikincisi devamlı birincisinin meyvesi gibi görülmektedir.¹⁹ Bu çok yönlü gelişmelerden sonra modernleşme kuramcılarının dediği gibi, modernleşmiş Batı toplumlarında dine karşı olan bir ilgi azalması olmuştur. Bu anlamda geleneksel dindarlık formlarında bir gerileme görülüyordu.²⁰ Ancak bu dine karşı ilgi azalması ya da gerileme daha çok kurumsal dine karşı olmuş bireysel bakımdan ise iddia edilen tarzda olmamıştır.

Huntington'a göre din önemli bir unsur olmakla birlikte Avrupa kültürel kimliğini belirlemede tek unsur değildir. Medeniyetler Çatışması kuramcısına göre Avrupa kültürel kimliğinin ayırt edici özellikleri şunlardır:²¹

- Klasik miras,
- Grek felsefesi ve rasyonalizmi,
- Avrupa dilleri,
- Dini ve devlet otoritesinin birbirinden ayrılması,
- Kanun hakimiyeti,
- Sosyal çoğulculuk ve sivil toplum,
- Temsil edici kurumlar,
- Bireycilik.

Huntington, Avrupa medeniyetinin ayırt edici yönlerini bu şekilde sıraladıktan sonra bir başka yerde de medeniyetlerin her birinin tarih, kültür, dil, gelenek ve en önemlisi din aracılığıyla ötekilerden ayrıldığını²² söyleyerek, Batı-merkezli bir yaklaşımla sanki dine diğer unsurlardan daha fazla bir önem atfettiğini görüyoruz. Bu açıdan Huntington'ın modelinde, kendilerini oluşturan fertlerin davranışlarını derin bir şekilde etkileyen ve tarihsel açıdan bir çatışmaya sevkeden medeniyetlerin esaslı din tarafından belirlenmektedir.²³ Edgar Morin'e göre ise Avrupa kültürel

¹⁷ Morin, s. 81-82.

¹⁸ Luois Gardet, İslam, Religion et Communauté, Desclée de Brouwer, 1970, p. 422.

¹⁹ Gardet, p. 422.

²⁰ Günter Kehrler, Roland Robertson, Emile Durkheim, Din Sosyolojisi, Türkçesi: M. Emin Köktaş & Abdullah Topçuoğlu, Vadi Yay., Ankara 1996, s. 96.

²¹ Samuel P. Huntington, "Batı Tektir Ama Evrensel Değildir", Çev.:Fazıl Osman Yıldırım, Medeniyetler Çatışması, Der.:Murat Yılmaz, Vadi Yay., 3. Baskı, Ankara 2000 içinde s. 108-122.

²² Huntington, "Medeniyetler Çatışması mı?", Çev.:Mustafa Çalık, Medeniyetler Çatışması, içinde s. 25.

²³ Barbara Stowasser, "Medeniyetler Çatışmasını Tartışmak", Medeniyetler Çatışmasından Diyaloga, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 22-23.

kimliğinin özgünlüğünü kazandıran şeyler sadece onun Yahudi-Hıristiyan düşüncesinin kızı, eski Yunan düşüncesinin mirasçısı ve modern bilimle rasyonalitenin üreticisi olması değildir. Ona özgünlüğünü veren şeyin birbirleriyle ilişkili ve birbirlerinin karşısı olan bir dizi diyalojik etkileşim ve karmaşımlarla oluşmuş sarmalların ürünü veya üreticisi olmasında aranmalıdır. Bu diyalojik interaksyonlar ise şunlardır: Din/akıl; iman/kuşku; efsanelere dayalı düşünce/eleştirel düşünce; olguculuk/akılcılık; varoluş/düşünce; tekil/evrensel; sorunsallaştırma/temellendirme; felsefe/bilim; hümanist kültür/bilimsel kültür; eski/yeni; gelenek/evrim; reaksiyon/devrim; birey/toplum..."dur.²⁴ İşte, Avrupa kültürel kimliğini oluşturan değerler ve karşıtları bunlardır. Avrupa kültürünün yaşamında ve gelişiminde asıl önemli olan, şeyler arasındaki çeşitlilikler, aykırılıklar, rekabetler, tamamlayıcılıklar arasındaki diyalojik ilişkidir.²⁵ Bir başka ifadeyle Avrupa kültürünün en belirleyici karakteri her şeyi sorunsallaştırmadır. Gerçekten bilimsel devrimle beraber insan akılı, insanı, doğayı ve Tanrı'yı yeni bir yöntemle okuma ve eleştiri nesnesi haline getirmiştir.²⁶ Morin, bunlara ilave olarak Avrupa evrenselciliği yalnız akıldan, nesnellikten, bilimsellikten oluşmuş değil, bunların yanı sıra iman ve heyecandan da oluşmuştur ve bu anlamda Hıristiyanlığın varisidir²⁷ diyerek din gerçeğini belirtmeden geçememektedir.

Avrupa kimliğini belirleme hususunda Papa'nın 9 Kasım 1982 yılında yaptığı bir konuşma dinin önemini göstermektedir. Aynen alıntıladığımız bu konuşmasında Papa şunları söylemektedir:

"Avrupa kimliği Hıristiyanlık olmadan anlaşılabilir. Avrupa kıtası, medeniyetinin olgunlaşmasını sağlayan ortak köklerini Hıristiyanlık'ta bulmaktadır. Hıristiyan inancısı, Avrupa kültür kimliğinin önemli bir unsurudur."²⁸ Bu tarz görüşler Maastrich Zirvesi'nde birlik antlaşmasına kültür konusunun da dahil edilmesiyle birlikte daha belirgin hale gelmiştir.

Papa ve diğer bazı kilise mensuplarının sözlerine bakarak Hıristiyanlığın/dinin Avrupa kimliğinde önemli bir yer tuttuğunu söyleyebiliriz. Lakin bugünkü Avrupa Birliği ülkeleri içerisinde dinin kimliği belirlemede aynı derecede önemli olduğunu söylememiz mümkün gözüküyor. Üye ülkelerin farklı laiklik/sekülerizm anlayışları bunun yanı sıra liberalizm, çok kültürlülük, çoğulculuk ve hümanizma gibi unsurlar nedeniyle din merkezli bir kimlik vurgulaması zayıf görünüyor.²⁹

²⁴ Morin, s. 134-135.

²⁵ Morin, s. 136.

²⁶ Abel Jeanniere, "Modernite Nedir?", Çev.: Nilgün Tatal-Küçük, Modernite Versus Postmodernite, Der.: Mehmet Küçük, Vadi Yay., Ankara 1994, s. 15-16.

²⁷ Morin, s. 139.

²⁸ Mehmet S. Aydın, "Avrupa Birliği, Din ve Türkiye", İslamiyat, C. 4, S. 1, Ocak-Mart 2001, s. 11-20'den naklen.

²⁹ Aydın, s. 15.

Karşıt Kültürel Kimlik Olarak Türk Kimliği

Sosyal bilimlerde ve özellikle antropolojinin kültürel inhisarcılığına maruz kalmış kavramlardan biri olan "öteki", asıl ana bünyeden kültür ve medeniyet bakımından dışta kalmışlığı ifade etmek için kullanılmıştır.³⁰ Böyle bir dışlamaktan ötürü Doğu toplumları ve geleneksel toplumlar bu kavramın içine dahil edilmişlerdir. Bu bağlamda coğrafi olarak bir parçası Avrupa'da olmasına ve uzun bir süre Avrupa ile ilişki içinde olmasına rağmen Türkiye çoğu zaman öteki ve karşıt kültür olarak addedilmiştir. Bu şekilde addedilmesinde farklı bir kültür ve medeniyet dairesinden olması önemli bir etkidir. Türkiye, farklı bir kültür ve medeniyete mensup olmakla birlikte başlarda vurguladığımız gibi Avrupa uygarlık dairesine girmeyi amaçlamıştır.

Türkiye Batı medeniyetiyle girdiği cephe ilişkilerini kaybettikten sonra bu medeniyete iltihak etme iradesi gösteren siyasi elitin elinde siyasi sistemin dayandığı kimlik, kültür ve kurumlar açısından tam bir tarihi kırılma ve yüzleşme yaşayan yegane ülkedir.³¹ Toynbee'nin ifadesiyle söyleyecek olursak Türkiye, Herodian devrimlerinin en cüretkarını gerçekleştirmiştir.³² Öyle ki, Cumhuriyet'in bürokrat ve elit kadrosu, Osmanlı reformcularının içine düştükleri yanılgıya düşmeden yani, geleneksel düzeni restore ederek modernleşmek gibi çelişkili bir mantığa sahip çıkmamışlar; tersine geleneksel düzeni bütün unsurlarıyla yadsıyıp, onun yerine Batılı tarzda bir devlet, toplum düzeni kurmayı amaçlamışlardır.³³ Ahmet Ağaoğlu'nun dediği gibi, Gazi'nin azimkar iradesi ile baştan başa Garb medeniyeti çerçeveleri içine girilmiştir. Öyle ki, aileden devlet ve hükümet şekillerine ve elbiselerimizden yazıya kadar müesseselerimiz ve maişet tarzımız itibarıyla Garb medeniyeti zümresine dahil olmuş bir devlet ve toplum düzeni yaratılmıştır.³⁴

Bu sebeple, geleneksel düzenin sosyal ve siyasal kimlik aracı olan dini, modern sisteme özgü laik bir ideoloji olan milliyetçilikle ikame etmeye girişilmiştir. Fakat tüm bu yapılanlar halkı sekülerleştiremediği gibi Türk milliyetçiliğine yeterli dayanağı sağlayamadığı da görülmüştür³⁵. Bu anlamda Türkiye, laik devlet müslüman toplum olarak şekillenmiş oluyordu. Bu girişimlerle din bütünüyle dışlanmıyor, bireylerin özel meselesi haline gelmesi düşünülmüyordu.³⁶ Ancak bu tür bir Batılılaş-

³⁰ Subaşı, s. 87.

³¹ Ahmet Davudoğlu, *Stratejik Derinlik*, Küre Yay., İstanbul 2001, s. 82.

³² Arnold Toynbee, *Medeniyet Yargılanıyor*, Çev.: Ufuk Uyan, Yeryüzü Yay., İstanbul 1980, s. 188-189.

³³ Sarıbay, s. 59; Ayrıca bkz. Mehmet Emin Köktaş, "Türk Modernleşmesinin Din Sorunu", *Türkiye'de Çağdaşlaşma ve İslam*, Sempozyum Bildirileri, 3-4 Mayıs 1997, İzmir, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2000, s. 141-152.

³⁴ Ağaoğlu Ahmed, *Üç Medeniyet*, Türk Ocakları Hars Heyeti Neşriyatı, Sayı 8, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, 1927, Mukaddime ve s. 10-11.

³⁵ Abdullah Topçuoğlu&Yasin Aktay, "Gellner'le İslam ve Türkiye Üzerine Kısa bir Sohbet", *Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm*, Der.:A. Topçuoğlu&Y. Aktay, Vadi Yay., Ankara 1999, s. 267.

³⁶ Sarıbay, s. 59; Ayrıca bkz. Gotthard Jaschke, *Yeni Türkiye'de İslamlik*, Türkçesi: Hayrullah Örs, Bilgi Yay., Ankara 1972, s. 22.

ma anlayışı sonucu meydana gelen yeni siyasi ve sosyo -ekonomik yapı toplumda farklı bir şekilde algılanmış, halk bu yenilikleri kabul etmekte biraz zorlanmışsa da, 1950'li yıllardan itibaren çok partili demokrasi, çok seslilik ve birtakım açılımlar sayesinde benimsemiştir.³⁷ Bütün bunlara rağmen Türk toplumu, kimliğini belirleme unsuru olarak dini ihmal etmemiştir.³⁸

Cumhuriyet siyasi elitlerinin tercihleriyle Avrupa Birliği'nin kuruluş amaçları açısından bir aykırılık değil, aksine paralellik söz konusudur.³⁹ Hal böyleyken Batılılar, Türk toplumunu tarih, kültür ve geleneksel değerleri nedeniyle "öteki" olarak görmeye devam etmektedir.⁴⁰ Huntington, bu durumu biraz daha açarak, Türkiye'nin seçkinleri Türkiye'yi Batılı bir toplum olarak tanımlama eğiliminde olmalarına karşın Batı'nın seçkinleri Türkiye'nin böyle olmadığını söylüyorlar demektedir.⁴¹ Bu şekil iki ayrı tanımlama ya da tanımlanma seçkinler ile halk arasındaki zihniyet farkından kaynaklanmış olabilir. Batılı olmayan toplumların idareci ve seçkinleri, geçmişte, Batı üniversitelerinde sosyal, siyasal ve iktisadi bilimler okumuşlar⁴², Batılı değerleri yakından tanımışlar, bu donanımlarını uygulama yoluna gitmişlerdi. Yönetilen konumunda olan halk ise çoğunlukla yerli kültürel değerlerle iç içe yaşamaya devam ediyordu.⁴³

Huntington'ın ifadesiyle bölünük kimlik taşıyan ülkelerin başında gelen Türkiye bir yandan Batı veya son zamanlarda bütün dünyaya yayılan Amerikan kültürü ile karşı karşıya kalmışken öte yandan dinsel, etnik ve geleneksel kültüre ilgi artışlarının görüldüğü bir ülke özelliği taşıyor.⁴⁴ Batılılaşmacı modernleşme sonunda ortaya çıkan sosyal ve kültürel değişmeler, geleneksel ve kutsaldan kopmalar beraberinde birçok sıkıntı getirmiştir. Bu sıkıntılardan kurtulmak için insanlar dine, geleneğe ve yerelliğe yönelmişlerdir. Bu yönelişler birçok yerde olduğu gibi Türkiye'de de olmuş "dinselliğin yeniden canlanması" ya da fundemantalizm olarak ele alınmıştır. Bundan dolayı da hem Batılılar hem de yerli aydın ve siyasetçiler tarafından endişe ile karşılanmaya başlamıştır. Başta Hıristiyan demokratlar ve Kilise çevreleri, Batı'da, İslam dünyasında özel olarak Türkiye'de görülen bu tür fundemantal hareketlerden ötürü Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne entegre olamayacağını id-

³⁷ Ahmet Yücekök, *Dinin Siyasallaşması*, Afa Yay., İstanbul 1997, s. 46-51; Bu konuda geniş bilgi için bkz. Şaban Sitembölükbaşı, *Türkiye'de İslam'ın Yeniden İnkişafı*, İsam Yay., Ankara 1995.

³⁸ Şerif Mardin'in 1970'li yıllarda İzmir'de yapmış olduğu bir incelemesine göre dokuma işçilerinin % 50.3 kimliklerini Türklükten aldıklarını, % 37.5'inin ise İslam'dan aldıklarını ifade etmeleri bunun bir göstergesi olabilir. Bkz. Ş. Mardin, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yay., 4. Baskı, İstanbul 1990, s. 121-122.

³⁹ Bozkurt, s. 23.

⁴⁰ Huntington, s. 41.

⁴¹ Huntington, s. 42.

⁴² Luois Gardet, "Reformizm ve Sosyal Gelişme", Çev.:Adem Efe, S. D .Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 4, Isparta 1997, s. 243-254.

⁴³ Huntington, s. 27; Güngör, s. 32.

⁴⁴ Robert L. Bartley, *Batı Kendine Güvenmelidir*, Çev.:Erol Göka, *Medeniyetler Çatışması* içinde s. 60-65.

dia ediyorlar.⁴⁵ Böyle bir kanaat, gerek Avrupa'da bulunan Türkler'in⁴⁶, gerekse Türkiye'de görülen ideolojik dini-tasavvufi hareketlerin ideolojik amaçlarla basın-yayın kanalıyla kitlelere mal edilmesi sonucu tüm Müslümanların ve bütün Türkiye'nin böyle (mi) olduğu şeklinde istifhamlara yol açmasından kaynaklanmaktadır. Yücekök'ün araştırmasına göre bugün Türkiye'de, kurulu düzeni değiştirip, onun yerine-medyada sıkça dillendirilen-dine dayalı devlet kuracak çapta geniş kitleler yoktur.⁴⁷

Öte yandan Huntington'un, İslam'ın dinsel olanla seküler olan arasında bir ayırım yapmayı, bu yapısıyla Müslüman toplumların Avrupa Birliği'ne uyum sağlamada zorluk çekecekleri⁴⁸ öngürüsü hem İslam toplumu hem de laik olan tek devlet Türkiye için geçerli görünmüyor. İslam ve laikliğin uyuşup uyuşmadığı ayrı bir konu olduğu için burada ayrıntıya girmiyoruz. Fakat bugün gelinen nokta itibarıyla çoğunluğu müslüman olan Türk toplumu bazı sıkıntılara rağmen büyük ölçüde laikliği benimsemiş gözükmektedir.⁴⁹ O halde Türkiye'nin dini ve kültürel yapısı nedeniyle Avrupa Birliği'ne giremez gerekçesi fazla önemli görünmüyor.

Türkiye'nin, Avrupa Birliği'ne girmesinde farklı bir din ve kültürden olması belli ölçüde engeldir ama birinci dereceden değildir. Türkiye'nin Birliğe girmesini engelleyen faktörleri sayarsak ilk sırada zayıf ekonomisi, borçları, ve yüksek işsizlik oranı gelir. Bunları takiben Batılı ülkelere göre yüksek nüfus artışı, eğitim seviyesinin üye ülkeler standartlarına nazaran düşük olması ve bazı siyasî ve hukukî eksiklikler sayılabilir.

Avrupa Birliği'ne Girişle Birlikte Kültürel Uyumsuzluk ve Çatışmalar Yaşanır mı?

Türkiye, 1961 yılının sonlarından itibaren işçi göndermek suretiyle Avrupa'ya girmiş durumdadır. Ancak bu işçilerin büyük bir kısmı eğitim, dil, kültür ve meslek bakımından yeterli donanıma sahip değillerdi. Bütün bu eksiklikler nedeniyle Türkler sıkıntı çekiyorlardı. Almanya'nın ve Alman toplumunun ilk dönem Türk işçilerine gerekli toleransı göstermeyip dışlamaları, Türk hükümetlerinin, zamanında yeterli önlem alamaması,⁵⁰ orada yaşayan insanların sosyal ve kültürel sıkıntılarını giderici ve birleştirici unsurlardan biri olarak gördükleri dine sarılmalarına ortam hazırlamıştır.

⁴⁵ Krş., Aydın, s. 16.

⁴⁶ Almanya'da bir zamanlar Cemalettin Kaplan'ın önderliğini yaptığı dini grubun faaliyetleri buna örnek verilebilir.

⁴⁷ Ahmet Yücekök, *Dinin Siyasallaşması*, Afa Yay., İstanbul 1997, s. 51-52.

⁴⁸ "Huntington ile Mülakat: Müslüman Konfüçyüsçü Bağlantısı", Çev.: Levent Cinemre, *Medeniyetler Çatışması* içinde, s. 85-93.

⁴⁹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ünver Günay-Harun Güngör-Vehbi Ecer, *Laiklik, Din ve Türkiye*, Adım Yay., Ankara 1997.

⁵⁰ Türkiye işçilerin sosyal ve dini problemlerini gidermek için ancak 1970 yılında din görevlisi gönderebilmiştir. Bkz. Mustafa Tavukçuoğlu, *Avrupa'da Türk Ailesi ve Din Eğitimi (Avusturya Örneği)*, Mehir Vakfı Yay., Konya 2000, s. 2.

Hem Alman toplumunda bulunan üstünlük anlayışı hem de Türklerin öteki kültürel cepheden olmaları nedeniyle, diğer yabancılara nazaran kültürel bağlamda en fazla zorlanan ve belki de bunda en fazla direnen grubu teşkil etmesi söz konusu olmuştur. Bunda Türklerin dini, milli ve kültürel özelliklerinin farklı olması en önemli faktör olarak görünmektedir.⁵¹ Burada hemen şu hususu belirtmekte fayda mülâhaza ediyoruz, o da Avrupa'ya özellikle Almanya'ya giden ilk nesil işçilerimizin dinî ve formel eğitim bakımından oldukça yetersiz durumda oldukları hususudur. Bu işçiler yetersiz dini ve kültürel donanımlarına rağmen Türk ve Müslüman kimliğini temsil ediyorlardı. Ancak 1970'li ve daha sonraki yıllarda Devlet'in aldığı tedbirler sonunda entegrasyon sorunu oldukça azalmış durumdadır.

Almanya örneğinden günümüz Türkiye'sine dönersek, Türk toplumu 1970'li yılların toplumsal ve kültürel yapısından oldukça farklılaşmıştır. Türk toplumu son yıllarda sanayileşme, kentleşme, bireyselleşme, medya ve haberleşme ağındaki gelişmeler nedeniyle büyük bir dönüşüm yaşamaktadır. Fakat bununla birlikte dini, etnik ve kültürel değerlere karşı bir ilginin arttığı gözlenmektedir. Böyle çok yönlü gelişmelerin görüldüğü Türk toplumu Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde kültürel çatışma yaşar mı?

Avrupa Birliği üyelerinin başta ekonomik bakımdan olmak üzere, bilimsel, teknik ve eğitilmiş insan gücü bakımından üstün ve toplam nüfus olarak da bizden kalabalık oldukları bir gerçektir. Türkiye ancak genç nüfusa sahip olması, jeo-stratejik yapısı ve zengin tarihî mirasa sahip olması nedeniyle üstün olabilir. Böyle bir durumda Türkiye, Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma dönemlerinde olduğu gibi, "alıcı kültür" konumunda mı olacak? Yoksa "verici kültür" mü olacak ?

Kanaatimize göre Türk toplumu daha ziyade alıcı kültür konumunda olsa da bazı konularda verici kültür mesabesinde olacaktır. Burada şu hususu da belirtmeden geçmeyelim; bugün müslümanların Batı'nın teknolojisinin ürünlerini paylaşmak ve bir adım daha atarak yalnızca alıcı değil bir ölçüde bu ürünlerin üreticisi olmak istedikleri açıktır.⁵² Batı'nın bu durumdan rahatsızlık duyduğu da meydandadır. Bununla birlikte alıcı kültür olarak Türk toplumu, M. Turhan'ın, F. C. Barlett'den alarak "kültürün sert tarafı" dediği sembollerini, zor da olsa, girmek istediği medeniyet dairesi için terk ya da tahrip edecektir.⁵³ Bunlar II. Mahmud devrinden itibaren başlayan, Tanzimat'la hızlanan ve Cumhuriyet'le yeni bir ivme kazanan reformlar sayesinde halkın artık kanıksamış olduğu değişimler kabilinden olacaktır. Dolayısıyla günümüz sosyo-kültürel, bilimsel ve teknolojik gelişmeleri nedeniyle, Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde kültürün sert tarafları boyutunda büyük ölçüde çatışmalar olmayacağı inancını taşıyoruz. Yani Türk toplumu Tanzimat döneminde yaşadığı

⁵¹ Cemal Tosun, *Din ve Kimlik*, T.D.Vakfı Yay., Ankara 1993, s. 10-11.

⁵² W. Montgomery Watt, "Körfez Savaşı Sonrası Müslümanlar ve Hıristiyanlar", Çev.:Şinasi Gündüz, *Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm*, içinde s. 347-348.

⁵³ Turhan, s. 223.

kültürel şizofreniyi bir daha yaşamayacaktır. Fakat, Hoccoğlu'nun "kültürün çekirdek unsurları"⁵⁴ diye kavramlaştırdığı bir topluma kimlik kazandıran ve bu manada olmazsa olmaz olgular olan din, dil ve müzik gibi değerlere gelince kısmi kültürel çatışmaların olabileceğini düşünüyoruz.

Müslümanlık Tipolojileri

Kültürel çatışma sorununa geçmeden önce bazı hususların açıklanması gerektiğini düşünüyoruz. Huntington, medeniyetler çatışmasında dinin belirleyici unsur olacağı inancını taşıyordu. Aslında hakikat onun öngördüğü bağlamda gerçekleşmeyecektir. Onun dediği üzere medeniyetler ve onları belirlemede büyük önemi haiz olan dinler çatışmaz; çatışma bir dine yada dinî-tasavvufî gruba veya cemaate mensup olan insanlar arasında olur. İşte biz buradan hareketle Avrupa Birliği'ne girişte dinsel ve kültürel çatışmaların hangi din ve dünya anlayışlarına sahip insanlardan geleceğini belirlemek için bir tipoloji denemesi yapmayı düşünüyoruz.⁵⁵ Ancak bunu yapmanın kolay olmadığını farkındayız. Çünkü aldıkları eğitim, sosyo-kültürel ve ekonomik durumları, psişik yapıları, dünya görüşleri, buldukları ortam ve etkileşimde bulunduğu tipler ve daha birçok faktör nedeniyle insanların, dinî tutum ve davranışları birbirlerinden farklı olabilmektedir. Öyle ki yeryüzünde bulunan insanlar kadar farklı dinsel anlayış vardır dersek mübalağa yapmış sayılmayız. Bundan dolayı din anlayışlarını ve bu anlamda dindarlık/müslümanlık tiplerini kesin hatlarıyla belirlemek oldukça zor gözüküyor. Böyle olmakla birlikte insanların din karşısındaki tutum ve davranışları, onu algılayış biçimleri ve tasavvurlarına bakarak, Weber'in ifadesiyle ideal tipler aracılığıyla bunları bir tasnife tabi tutmamız mümkündür.⁵⁶ Buna göre bazı eksikliklerine rağmen, genel hatlarıyla şu şekilde bir grupta yapabiliriz:

1-Halk Müslümanlığı: Ülkemizde yaşayan insanların büyük bir kısmının dahil olduğu müslümanlık dairesidir. Bu grubun içinde bulunan tiplerin başat amacı dini pratikleri yerine getirmektir. Dinsel bilgilerini çevrelerinden, okullarda verilen derslerden, medyadan öğrenirler. Bu kitlede din ile gelenekler, örf ve adetler hatta bati inanış ve hurafeler birbirine karışmış durumdadır. Bu grubu da kendi arasında ikiye ayırabiliriz:

a-Bağnazlar: Dini bilgileri yetersiz olmakla birlikte birçok hususta görüş bildiren ve dinî ve dünyevî her şeyi dinî yüklemeler yaparak değerlendirmeye çalışan ve kendisi ve mensup olduğu grup dışındakilere "müslüman değil" gözüyle bakanların oluşturduğu gruptur. Dinin haramlarını ön plana çıkartarak yasakçı bir zihniyetle helaller dairesini gerilere iterler. Bu gruptaki insanlarda korku kültürü hakimdir.

⁵⁴ Durmuş Hoccoğlu, *Laisizm'den Milli Sekülerizm'e*, Selçuk Yay., Ankara 1995, s. 182-187.

⁵⁵ Bazı dindarlık tipolojileri Weber'den bu yana yapılmıştır. Bu konuda Gabriel Le Bras ve M.Argyle bazı tipolojiler çıkarmışlardır. Ülkemizde ise M. Taplamacıoğlu ve Ü.Günay tipolojiler yapmışlardır. Bkz. M. Emin Köktaş, *Türkiye'de Dini Hayat*, İşaret Yay., İstanbul 1993, s. 48-49.

⁵⁶ Krş. Kerim Yavuz, "Din Psikolojinin Araştırma Alanları", *Ata Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, 5. Sayı, Atatürk Üniversitesi Basımevi- Erzurum 1982, s. 87-108;

b-Dine Karşı Lakayt Olanlar: Bu grupta olan insanlar herhangi bir dine inanmakla birlikte bağnazların tersine din ve dinsel olayların, bazı olgu ve hakikatleri açıklamada ve anlatmada yeterince anlamlı olmadığı inancını taşırlar. Dine karşı mesafeli davranırlar. Bu gruba dahil olanların değerler dünyasına postmodernizmin "her şey gider" felsefesi gibi, "her şey mübah" anlayışı hakimdir.

2-Modern müslümanlar: Bu kategoride olan dindarlar da kendi kültürel ve dinsel kimliklerini kaybetmeden, modern yeni oluşumlara açık olduklarını belirten kitlerlerdir. Sosyo-ekonomik-kültürel seviye bakımından belirli düzeyde olanların teşkil ettiği bu grubun ülkemizde taraftar bulmaya başladığını söyleyebiliriz.

3-İslamcılar: Türkiye'deki kökleri II. Meşrutiyet'in hemen öncesine dayanan ve bu tarihten itibaren palazlanmaya başlayan bu kesimin çıkış noktalarından birisi, Batıların, "müslümanların mensup oldukları din nedeniyle çağdaş ilerlemelerden faydalanmaları mümkün değildir. Çağdaş ilerlemelere kavuşabilmeleri için dinlerini terk edip Avrupa kanun ve nizamlarını almaları gerekmektedir"⁵⁷ görüşüne cevap vermektir. İslamcılara göre İslam dini ilerlemeye mani değildir. Halkın yaşadığı din özünü kaybetmiş, batıl inanışların, hurafelerin ve örf ve adetlerin tortuları altında kalmıştır. İslam dünyasının geri kalmasında ve Batı karşısında yenilgiye uğramasında dinin bu şekilde yaşanması yatmaktadır. Dinin yeniden eski hüviyetini kazanması için kaynaklara dönmek gerekmektedir.

Birçok görüşleri ve anlayışları bakımından bugünkü İslamcılara örneklik ve önderlik etmiş olan İslamcıları, Batı karşısındaki tavır alışlarına göre şu şekilde tasnif edebiliriz:

a-Medeni unsurları almak yönü ağır basan kısmî bir Batılılaşmaktan yana olanlar,

b-Seçmecî-telifçi bir yolu benimseyenler. Bunlara göre Batı'nın medeni, bilimsel, teknolojik üstünlükleriyle İslam'ın ahlakî ve kültürel özellikleri birleştirilirse ortaya çıkacak karışım müslümanların işine yarayacaktır.

c-Taarruz yerine savunma durumunu benimseyenler.⁵⁸

Meşrutiyet İslamcıları Batı karşısındaki tavırlarını aşağı yukarı bu şekilde belirlemişlerdi. Yeni, sosyal, kültürel⁵⁹ ve siyasal İslamcılar olarak adlandırılan günümüz İslamcıları da kendi elitlerini yaratmıştır.⁶⁰ Eğitimli olan yeni elitler, Batı ve Ba-

⁵⁷ Ziya Paşa, Hatırat (Tanzimat'ın Tenkidi), Hürriyet, nr. 41, 5 Nisan 1869'dan Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi

II, Haz.: Mehmet Kaplan- İnci Enginün-Birol Emil, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1978 içinde s. 103.

⁵⁸ İsmail Kara, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İslamcılık Tartışmaları, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C.5, İletişim Yay., İstanbul 1985, s. 1405-1420

⁵⁹ Kültürel İslamcılık hakkında bkz. Farhat Khoroshakvar, "La geographie des mouvements islamistes", Le Monde des Debats-Mars 1999, Numéro 1, p. 4-5.

⁶⁰ Julien Brunn, Michel Wieviorka, Guy Herzlich, "L'islamisme, declin ou mutation?", Nilüfer Göle et Gilles Kepel, Le Monde des Debats, Mars 1999, Numéro 1, p. 4-6.

tı'nın değerleri karşısında farklı tavır sergilemektedirler. Khosrokhavar'ın dediği gibi, siyasal İslamcılık, İslam toplumlarının modernleşmesine karşı farklı bir davranışta bulunmak amacıyla ortaya çıkmış bir akım değildir.⁶¹ Esasen İslamcılık modernleşmenin var ettiği bir oluşumdur. Bundan dolayı İslamcılar, modernleşmenin bizde anlaşıldığı şekline karşıdır, yoksa asıl modernleşmeye tepki göstermemişlerdir. Göle'nin ifadesiyle yeni İslamcılar Batı uygarlığını kendilerine mal etmeye çalışan İslam ile modernliği birleştiren "melez"lerdir.⁶²

Bugün İslamcılar denilince daha çok siyasal İslamcılar akla gelmektedir. Siyasal İslamcılar, çoğunlukla Ortadoğu ülkelerinde görülen ve "İslam'ı salt bir din değil, "kapsayıcı bir düzen", "bütünsel bir düzendir"⁶³, dolayısıyla bireysel ve kamusal alanın bütün vechelerinde söz sahibi olmalıdır" diyerek dini ideoloji haline getirenlerin oluşturduğu bir gruptur. Bir dönem, ülkemizde, kültürel boşluktan doğan ve tercüme vasıtasıyla yaygınlık kazanan bu görüşler, günümüzde yerli düşünür ve eserleri sayesinde eski etkileyiciliğini kaybetmiş durumdadır. Bununla birlikte az da olsa varlığını devam ettirdiğini söylememiz mümkündür.

Günümüz İslamcılarını, modernitenin değerleri, demokratikleşme, pazar ekonomisi, aktörlerin profili ve değişen şartlar neticesinde değişim geçiriyorlar.⁶⁴

4-Törelere bağlı olanlar⁶⁵: A.A.Martins'ten alarak adlandırdığımız bu grubun içerisine, milli kimlik ve öz değerlerin korunması; sanatta, kültürde ve günlük hayatta yaşatılmasını isteyen tipler girmektedir.

5-Dinî-Tasavvufî Grup Bağlıları: Bu gruba dahil olanlar dini daha derunî olarak yaşamak arzusuyla bir dinî-tasavvufî gruba intisap edenlerden oluşmaktadır. Türkiye'de faaliyet göstermeleri kanunen yasak olmasına rağmen bazen gizli bazen de alenen varlıklarını devam ettiregelmişlerdir. Bugün ülkemizde yüze yakın dinî ve tasavvufî grubun mevcut olduğundan bahsediliyor. Bundan dolayı içlerinden bazılarının ideolojik tavır içinde bulunması, kimilerinin asıl hüviyetini kaybetmesi, birkaçının da istismar edilmesi ve dinin önüne geçirilmesi söz konusu olmuştur.

Bize göre Avrupa Birliği'ne girişte dinsel ve kültürel çatışmalar görülürse kısmen bağnazlardan, siyasal İslamcılardan ve kısmen de bazı dinî-tasavvufî grup bağlılarından gelebilir. Ancak bu gruplar da değişen şartlar, pazar ekonomisi, globalleşme, dünyanın küçülmesi vb. gibi nedenlerden dolayı bir tür değişim geçirmektedirler. Yine bu kesimler, kültürel çoğulculuk, özgürlük, hayat standartlarının yüksekliği, serbest dolaşım ve kendilerini daha iyi ifade edebilecekleri umuduyla Avrupa Birliği'ne girmemizin kendileri açısından olumlu olacağını düşünebilirler.

⁶¹ Khosrokhavar, p. 4.

⁶² Göle, p. 5.

⁶³ Oliver Roy, *Siyasal İslamın İflası*, Çev.:Cüneyt Akalın, Metis Yay., İstanbul 1994, s. 64.

⁶⁴ Göle, p. 6.

⁶⁵ Antoine Augusto Martins, "Lanalyse Hierarchic des Attitudes Religieuses", *Archives des Sociologie des Religions*, C. VI, 1961, pp. 71-91.

Sonuç

Buna göre din, Avrupa Birliği'nin kimliğini belirlemede en başta gelen unsurlardan değildir. Türk toplumu da birçok yönüyle Avrupa'lı olmuş vaziyettedir. Bundan dolayı farklı din ve kültürden olmamız Avrupa Birliği'ne girmemiz için fazla bir engel teşkil etmeyecek gibi görünüyor. Ancak Batı'daki bağnaz tip ve bazı kilise çevrelerinde görüldüğü üzere Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesine karşı çıkışlar olduğu gibi, bizde de girmemizi endişe ile karşılayacak çevreler az da olsa bulunacaktır. Bütün bunlara rağmen Türk toplumunun çoğunluk itibarıyla Avrupa Birliği'ne girişten yana olduğu düşünülebilir.